

Ġabra tal-ġurisprudenza

SENTENZA TAL-QORTI TAL-ĠUSTIZZJA (It-Tieni Awla)

21 ta' Novembru 2013*

“Għajnuna mill-Istat — Artikoli 107 TFUE u 108 TFUE — Benefiċċji mogħtija minn impriza pubblika li topera ajruport lil kumpannija tal-ajru low cost — Deciżjoni li tinfetaħ il-proċedura ta' investigazzjoni formali ta' din il-miżura — Obbligu tal-qradi tal-Istati Membri li jikkonformaw ruħhom mal-evalwazzjoni tal-Kummissjoni f'din id-deciżjoni dwar l-eżistenza ta' għajnuna”

Fil-Kawża C-284/12,

li għandha bħala suġġett talba għal deciżjoni preliminari skont l-Artikolu 267 TFUE, imressqa mill-Oberlandesgericht Koblenz (il-Ġermanja), permezz ta' deciżjoni tat-30 ta' Mejju 2012, li waslet fil-Qorti tal-Ġustizzja fis-7 ta' Ġunju 2012, fil-proċedura

Deutsche Lufthansa AG

vs

Flughafen Frankfurt-Hahn GmbH,

fil-preżenza ta':

Ryanair Ltd,

IL-QORTI TAL-ĠUSTIZZJA (It-Tieni Awla),

komposta minn R. Silva de Lapuerta, President tal-Awla, J. L. da Cruz Vilaça, G. Arestis, J.-C. Bonichot u A. Arabadžiev (Relatur), Imħallfin,

Avukat Ġenerali: P. Mengozzi,

Reġistratur: K. Malacek, Amministratur,

wara li rat il-proċedura bil-miktub u wara s-seduta tal-11 ta' April 2013,

wara li kkunsidrat l-osservazzjonijiet ippreżentati:

- għal Deutsche Lufthansa AG, minn A. Martin-Ehlers, Rechtsanwalt,
- għal Flughafen Frankfurt-Hahn GmbH, minn T. Müller-Heidelberg, Rechtsanwalt,
- għal Ryanair Ltd, minn G. Berrisch, Rechtsanwalt,
- għall-Gvern Ġermaniż, minn T. Henze u K. Petersen, bħala agenti,

* Lingwa tal-kawża: il-Ġermaniż.

- għall-Gvern Belġjan, minn T. Materne u J.-C. Halleux, bħala aġenti, assistiti minn A. Lepière, avukati,
 - għall-Gvern Olandiż, minn M. Noort u C. Wissels, bħala aġenti,
 - għall-Gvern Pollakk, minn B. Majczyna u M. Szpunar, bħala aġenti,
 - għall-Kummissjoni Ewropea, minn V. Di Bucci u T. Maxian Rusche, bħala aġenti,
- wara li semgħet il-konklużjonijiet tal-Avukat Ġenerali fis-seduta tas-27 ta' Ġunju 2013, tagħti l-preżenti

Sentenza

- 1 It-talba għal deċiżjoni preliminari tirrigwarda l-interpretazzjoni tal-Artikoli 107 TFUE u 108 TFUE.
- 2 Din it-talba tressqet fil-kuntest ta' kawża bejn Deutsche Lufthansa AG (iktar 'il quddiem "Lufthansa") u Flughafen Frankfurt-Hahn GmbH (iktar 'il quddiem "FFH"), li topera l-ajruport ta' Frankfurt-Hahn (il-Germanja), dwar il-waqfien u l-irkupru tal-ġhajjnuna mill-Istat li FFH tat lil Ryanair Ltd (iktar 'il quddiem "Ryanair").

Il-kuntest ġuridiku

- 3 L-Artikolu 3 tar-Regolament tal-Kunsill (KE) Nru 659/1999, tat-22 ta' Marzu 1999, li jstabbilixxi regoli dettaljati għall-applikazzjoni tal-Artikolu [108 TFUE] (ĠU Edizzjoni Speċjali bil-Malti, Kapitolu 8, Vol. 1, p. 339), intitolat "Klawsola ta' waqfien totali", huwa redatt kif ġej:

"Għajjnuna notifikabbli skont l-Artikolu 2(1) m'għandhiex tiddaħhal fis-seħh qabel ma l-Kummissjoni ma tkun ħadet, jew tintfiehemi li tkun ħadet, deċiżjoni li tawtorizza din l-għajjnuna."

- 4 L-Artikolu 4 tal-istess regolament, intitolat "Abbozz preliminari tan-notifika u deċiżjonijiet tal-Kummissjoni", jipprovdi fil-paragrafi 2 sa 4 tiegħu:

"2. Fejn il-Kummissjoni, wara eżami preliminari, issib li l-miżura notifikata ma tikkostitwixx għajjnuna, għandha tirreġistra dik is-sejba permezz ta' deċiżjoni.

3. Fejn il-Kummissjoni, wara eżami preliminari, issib li ma tqajjem l-ebda dubju f'dik li l-kompatibilità mas-suq komuni ta' miżura notifikata, safejn taqa' fi hdan l-iskop ta' l-Artikolu [107(1) TFUE], għandha tiddeċiedi li l-miżura hija kompatibbli mas-suq komuni [...].

4. Fejn il-Kummissjoni, wara eżami preliminari, issib li tqajjmu dubji dwar il-kompatibilità mas-suq komuni ta' miżura notifikata, għandha tiddeċiedi jekk għandhomx jibdew proċeduri skond l-Artikolu [108(2) TFUE] (minn hawn 'l quddiem imsejja 'deċiżjoni li tinbeda l-proċedura formali għall-investigazzjoni [proċedura ta' investigazzjoni formali]'").

- 5 L-Artikolu 6 tal-imsemmi regolament, intitolat “Proċedura ta’ investigazzjoni formali”, jipprovdi fil-paragrafu 1 tiegħu:

“Id-deċiżjoni li tinbeda l-proċedura ta’ investigazzjoni formali għandha tiġbor fil-qosor l-kwistjonijiet rilevanti tal-fatti u liġi, għandha tinkludi stima preliminari tal-Kummissjoni dwar il-karattru tal-miżura proposta u għandha tqiegħed id-dubji dwar il-kompatibilità tagħha mas-suq komuni. Id-deċiżjoni għandha ssejjaħ lill-Istat Membru kkonċernat u lil partijiet interessati oħra sabiex jissottomettu l-kummenti f’perjodu preskritt li normalment m’għandux ikun aktar minn xahar. [...]”

- 6 L-Artikolu 7 tal-istess regolament, intitolat “Deċiżjonijiet tal-Kummissjoni li tagħlaq il-proċedura formali ta’ eżami”, jipprovdi:

“1. Mingħajr preġudizzju għal l-Artikolu 8, il-proċedura ta’ investigazzjoni formali għandha tingħalaq permezz ta’ deċiżjoni msemmija fil-paragrafi 2 sa 5 ta’ dan l-Artikolu.

2. Fejn il-Kummissjoni ssib li, fejn xieraq wara modifika mill-Istat Membru kkonċernat, il-miżura notifikata ma tikkostitwix għajjnuna, għandha tirreġistra dik is-sejba permezz ta’ deċiżjoni.

3. Fejn il-Kummissjoni ssib li, fejn xieraq wara modifika mill-Istat Membru kkonċernat, id-dubji dwar il-kompatibilità tal-miżura notifikata mas-suq komuni jkunu tneħħew, għandha tiddeċiedi li l-għajjnuna hija kompatibbli mas-suq komuni [...]

4. Il-Kummissjoni tista’ tehmeż ma’ deċiżjoni posittiva kondizzjonijiet [...] u tista’ tpoġġi obbligi [...]

5. Fejn il-Kummissjoni ssib li l-għajjnuna notifikata m’hiex kompatibbli mas-suq komuni, għandha tiddeċiedi li dik l-għajjnuna m’għandhiex tiddaħhal fis-seħħ [...]

6. Deċiżjonijiet meħuda skond il-paragrafi 2, 3, 4 u 5 għandhom jittieħdu malli jkunu tneħħew id-dubji msemmija fl-Artikolu 4(4). Il-Kummissjoni għandha kemm jista’ jkun tadotta deċiżjoni fi żmien tmintax-il xahar mid-data tal-ftuh tal-proċedura. [...]

[...]”

- 7 L-Artikolu 11 tar-Regolament Nru 659/1999, intitolat “Inġunzjoni għas-sospensjoni jew rkupru proviżjonali ta’ għajjnuna”, jipprovdi:

“1. Il-Kummissjoni tista’ wara li tagħti lill-Istat Membru kkonċernat l-opportunità li tissottometti l-kummenti tagħha, tadotta deċiżjoni li teħtieġ lill-Istat Membru li jissospendi kull għajjnuna illegali sakemm il-Kummissjoni tiegħu deċiżjoni dwar il-kompatibilità ta’ l-għajjnuna mas-suq komuni [...]

2. Il-Kummissjoni tista’ wara li tagħti lill-Istat Membru kkonċernat l-opportunità li tissottometti l-kummenti tagħha, tadotta deċiżjoni li teħtieġ lill-Istat Membru li jissospendi kull għajjnuna illegali sakemm il-Kummissjoni tiegħu deċiżjoni dwar il-kompatibilità ta’ l-għajjnuna mas-suq komuni. [...]

[...]”

- 8 L-Artikolu 12 tal-istess regolament, intitolat “Nuqqas ta’ konformità ma’ deċiżjoni ta’ inġunzjoni”, jipprovdi:

“Jekk l-Istat Membru jonqos milli jikkonforma ma’ inġunzjoni ta’ sospensjoni jew inġunzjoni ta’ rkupru, il-Kummissjoni għandha tkun intitolata, filwaqt li tkun qed tagħmel l-eżami fuq is-sustanza ta’ l-argument abbażi ta’ l-informazzjoni disponibbli, biex tirreferi l-argument lill-[Qorti tal-Ġustizzja] direttament u japplika għal dikjarazzjoni li n-nuqqas ta’ konformità tikkostitwixxi ksur tat-Trattat.”

9 Skont l-Artikolu 13 ta' dan ir-regolament, intitolat: "Deċiżjonijiet tal-Kummissjoni":

"1. L-eżami ta' għajnuna llegali possibli għandu jirriżulta f'deċiżjoni skond l-Artikolu

4(2), (3) jew (4). Fil-każ ta' deċiżjonijiet sabiex tinbeda l-proċedura ta' investigazzjoni formali, il-proċeduri għandhom jingħalqu permezz ta' deċiżjoni skond l-Artikolu 7. [...]

2. F'każijiet ta' għajnuna possibilmment illegali u mingħajr preġudizzju għall-Artikolu 11(2), il-Kummissjoni m'għandhiex tkun marbuta mal-limitu ta' żmien imqiegħed fl-Artikoli 4(5), 7(6) u 7(7).

[...]"

Il-kawża prinċipali u d-domandi preliminari

10 FFH, operatur tal-ajruport ċivili Frankfurt-Hahn, kienet miżmuma, sa Jannar 2009, sa 65 % minn Fraport AG, sa 17.5 % mil-Land ta' Rheinland-Pfalz u sa 17.5 % mil-Land ta' Hessen. Fraport AG hija kumpannija b'responsabbiltà limitata kkwotata fil-Borsa u miżmuma fil-parti l-kbira tagħha mir-Repubblika Federali tal-Ġermanja, mil-Land ta' Hessen u mill-belt ta' Frankfurt am Main.

11 FFH iġġenerat telf annwali ta' diversi miljuni ta' Euro sa mill-bidu tal-attività tagħha. Fil-31 ta' Diċembru 2011, dan it-telf kien jammonta għal madwar EUR 197 miljun. Dan kien jiġi sostnut, sal-2009, minn Fraport AG fuq il-bażi ta' ftehim ta' trasferiment tar-riżultati. Fl-1 ta' Jannar 2009, Fraport AG madankollu bieghet l-ishma tagħha lil-Land ta' Rheinland-Pfalz għall-prezz nominali ta' Euro. Dan it-trasferiment kien motivat mill-impossibbiltà li tiġi introdotta taxxa fuq il-passiġġieri sabiex jitnaqqas it-telf iġġenerat mill-ajruport ta' Frankfurt-Hahn, minhabba l-intenzjoni ta' Ryanair li titlaq lill-ajruport jekk tali taxxa tiġi introdotta.

12 Ryanair hija kumpannija tal-ajru low cost li tirrappreżenta iktar minn 95 % tat-traffiku tal-passiġġieri tal-ajruport ta' Frankfurt-Hahn. Skont l-iskeda ta' tariffi ta' dan l-ajruport tal-2001, il-kumpanniji tal-ajru li jużawh kellhom iħallsu tariffa ta' EUR 4.35 għal kull passiġġier li jitlaq minn hemm. Madankollu, l-ebda tariffa għat-tluq, l-approċċ, l-inżul jew l-użu tal-infrastruttura tal-ajruport ma ntalbet minn Ryanair, peress li din tal-aħħar użat biss ajruplani li, skont l-imsemmija skeda, kienu jagħtuha dritt għal eżenzjoni, jiġifieri ajruplani li mat-tluq tagħhom kellhom piż ta' bejn 5.7 u 90 tunnellata.

13 L-iskeda ta' tariffi tal-ajruport ta' Frankfurt-Hahn tal-2006 hija bbażata fuq skala stabbilita fid-dawl tan-numru ta' passiġġieri ttrasportati kull sena minn kumpannija tal-ajru minn dan l-ajruport, b'firxa bejn EUR 5.35 għal numru inqas minn 100 000 passiġġier fis-sena u EUR 2.24 applikabbli minn 3 miljun passiġġier 'il fuq. Din l-iskeda tissuġġetta, barra minn hekk, l-eżenzjoni mit-tariffi tal-inżul u tat-tluq, kif ukoll minn dawk marbuta mal-provvista ta' servizzi ta' navigazzjoni tal-ajru u ta' servizzi ta' assistenza tal-art, għall-kundizzjoni li t-tul tas-servizzi ta' assistenza tal-art ma jaqbiżx 30 minuta. L-imsemmija skeda ttiprovdi wkoll għall-għoti ta' "għajnuna għall-kummerċjalizzazzjoni" għall-ftuħ ta' rotot tal-ajru ġodda. L-ammont ta' din l-għajnuna huwa ddeterminat fid-dawl tal-volum totali ta' passiġġieri ttrasportati mill-kumpannija tal-ajru kkonċernata. Ryanair ibbenefikat minn din l-għajnuna.

14 Peress li qieset li l-prattiki kummerċjali implementati minn FFH kienu jikkostitwixxu għajnuna mill-Istat mhux notifikata lill-Kummissjoni u għalhekk mogħtija bi ksur tal-Artikolu 108(3) TFUE, Lufthansa aġixxiet, fis-26 ta' Novembru 2006, quddiem il-Landgericht Bad Kreuznach (il-Ġermanja) b'talba għal ordni ta' rkupru tal-ammonti mħallsa lil Ryanair, bhala "għajnuna għall-kummerċjalizzazzjoni" matul is-snin 2002 sa 2005, u ta' dawk li jikkorrispondu għat-tnaqqis tat-tariffi tal-ajruport li minnu Ryanair ibbenefikat fl-2003 minhabba l-applikazzjoni tal-iskeda tal-2001, kif ukoll għall-waqfien ta' kull għajnuna li minnha Ryanair tibbenefika.

- 15 Peress li t-talba tagħha giet miċhuda, Lufthansa appellat quddiem l-Oberlandesgericht Koblenz. Peress li l-appell tagħha ma rnexxiex, hija ressqet appell għal “Revizjoni” quddiem il-Bundesgerichtshof. B’sentenza tal-10 ta’ Frar 2011, il-Bundesgerichtshof annullat is-sentenza tal-Oberlandesgericht Koblenz u bagħtet lura l-kawża quddiem din tal-aħħar sabiex jiġi ddeterminat jekk l-Artikolu 108(3) TFUE kienx inkiser.
- 16 Permezz ta’ decizjoni tas-17 ta’ Ġunju 2008, il-Kummissjoni fethet il-proċedura ta’ investigazzjoni formali fis-sens tal-Artikolu 108(2) TFUE, fir-rigward tal-għajjnuna mill-Istat possibbilment mogħtija mir-Repubblika Federali tal-Ġermanja lil FFH u lil Ryanair (ĠU 2009, C 85, p. 1). Fost il-miżuri koperti minn din id-decizjoni jidhru t-tnaqqis tat-tariffi tal-ajruport kif ukoll id-dispożizzjonijiet fil-qasam tal-għajjnuna għall-kummerċjalizzazzjoni favur Ryanair. F’din id-decizjoni, il-Kummissjoni waslet għall-konkluzjoni preliminari li kull waħda mill-miżuri kkonċernati kienet selettiva u kienet tikkostitwixxi għajjnuna mill-Istat fis-sens tal-Artikolu 107(1) TFUE, kemm-il darba tali miżura ma kinitx tissodisfa l-prinċipju tal-investitur privat. Fir-rigward ta’ dan il-prinċipju, il-Kummissjoni rrilevat li, fuq il-bażi tal-informazzjoni li hija kellha fil-mument tal-adozzjoni tad-decizjoni tas-17 ta’ Ġunju 2008, it-tariffi tal-ajruport imħallsa minn Ryanair ma kinux suffiċjenti sabiex ikopru l-ispejjeż sostnuti minn FFH.
- 17 Għalhekk, l-Oberlandesgericht Koblenz bagħtet lill-Kummissjoni talba għal opinjoni skont il-punt 3.2 tal-Komunikazzjoni tal-Kummissjoni dwar l-infurzar tal-liġi dwar l-għajjnuna mill-Istat mill-qrati nazzjonali (ĠU 2009, C 85, p. 1). Fl-opinjoni tagħha, il-Kummissjoni indikat li ma kienx neċessarju għall-Oberlandesgericht Koblenz li tevalwa hija stess jekk il-miżuri inkwistjoni setgħux jiġu kklassifikati bħala għajjnuna mill-Istat, peress li hija setgħet tibbaża ruħha fuq id-decizjoni tagħha tas-17 ta’ Ġunju 2008 sabiex tiddeduċi minnha l-konsegwenzi kollha li jirrizultaw mill-ksur tal-artikolu 108(3) TFUE. Dwar il-mertu, il-Kummissjoni speċifikat li l-miżuri inkwistjoni kienu kemm imputabbli lill-Istat kif ukoll selettivi.
- 18 Peress li qieset, madankollu, li kien il-kompitu tagħha li tiddetermina jekk il-miżuri inkwistjoni jikkostitwixxux għajjnuna mill-Istat u peress li kellha, b’mod partikolari, dubji fir-rigward tan-natura selettiva ta’ dawn il-miżuri, l-Oberlandesgericht Koblenz iddecidiet li tissospendi l-proċeduri quddiemha u li tagħmel lill-Qorti tal-Ġustizzja d-domandi preliminari li ġejjin:
- “1) Decizjoni tal-Kummissjoni li tiftaħ proċedura ta’ investigazzjoni formali skont it-tieni sentenza tal-Artikolu 108(3) TFUE, li ma hijiex ikkontesta, għandha bħala konsegwenza li qorti nazzjonali li quddiemha titressaq talba għall-irkupru ta’ hlasijiet effettwati u għat-terminazzjoni ta’ kull hlas hija marbuta bl-opinjoni espressa mill-Kummissjoni fid-decizjoni tal-ftuħ f’dak li jirrigwarda l-kwistjoni dwar jekk il-miżura kkontestata tistax tiġi kkwalfikata bħala għajjnuna?
- 2) F’każ ta’ risposta negattiva għall-ewwel domanda:
- Meta impriza pubblika, kif mifhum fl-Artikolu 2(b)(i) tad-Direttiva 2006/111/KE tal-Kummissjoni, tas-16 ta’ Novembru 2006, dwar it-trasparenza tar-relazzjonijiet finanzjarji bejn l-Istati Membri u l-imprizi pubbliċi kif ukoll dwar it-trasparenza finanzjarja fi hdan ċerti imprizi (ĠU 2008, L 348M, p. 906), topera ajruport, il-miżuri adottati minn din l-impriza jistgħu jkunu kkwalfikati, taht ir-regolamenti dwar l-għajjnuna mill-Istat, bħala miżuri selettivi skont it-tifsira tal-Artikolu 107(1) TFUE sempliċement minhabba li dawn jibbenefikaw biss lil dawk l-imprizi tat-trasport bl-ajru li jużaw l-ajruport?
- 3) F’każ ta’ risposta negattiva għat-tieni domanda:
- a) Il-kriterju tas-selettività għandu jiġi kkunsidrat bħala mhux sodisfatt meta l-impriza pubblika li topera ajruport tagħti, b’mod trasparenti, l-istess kundizzjonijiet lill-kumpanniji tal-ajru kollha li jagħzlu li jiddeciedu li jużaw l-ajruport?

- b) Dan huwa wkoll il-każ meta min jopera l-ajruport ikun għażel mudell kummerċjali speċifiku (f'dan il-każ: kooperazzjoni mal-kumpanniji tal-ajru low cost) u meta l-kundizzjonijiet għall-użu, adattati għal dawn il-klijenti, ma jiġbdux bl-istess mod lill-kumpanniji kollha tal-ajru?
- c) Fi kwalunkwe każ, miżura għandha tiġi kkunsidrata bħala selettiva meta kumpannija tal-ajru tirrappreżenta t-traffiku prinċipali ta' passiġġieri tal-ajruport għal numru ta' snin?"

Fuq id-domandi preliminari

Fuq l-ammissibbiltà

- 19 Lufthansa tikkontesta l-ammissibbiltà tat-talba għal deċiżjoni preliminari minhabba li d-deċiżjoni tar-rinviju ma hijiex suffiċjentement motivata u ma tesponix b'mod dettaljat il-kuntest fattwali tat-tilwima fil-kawża prinċipali.
- 20 F'dan ir-rigward, jehtieg li jifakkar li, skont ġurisprudenza stabbilita, in-neċessità li tingħata interpretazzjoni tad-dritt tal-Unjoni li tkun utli għall-qorti nazzjonali tehtieg li din tiddefinixxi l-kuntest fattwali u legiżlattiv li tahtu jaqgħu d-domandi li hija tagħmel jew li, għall-inqas, tispjega ċ-ċirkustanzi fattwali li fuqhom dawn id-domandi huma bbażati (ara, b'mod partikolari, is-sentenzi tal-31 ta' Jannar 2008, Centro Europa 7, C-380/05, Ġabra p. I-349, punt 57 u l-ġurisprudenza ċċitata, kif ukoll tal-11 ta' Marzu 2010, Attanasio Group, C-384/08, Ġabra p. I-2055, punt 32). Dawn ir-rekwiziti japplikaw, b'mod partikolari, fil-qasam tal-kompetizzjoni, li huwa kkaratterizzat minn sitwazzjonijiet ta' fatt u ta' dritt kumplessi (ara, f'dan is-sens, b'mod partikolari, is-sentenzi tas-26 ta' Jannar 1993, Telemarsicabruzzo *et*, C-320/90 sa C-322/90, Ġabra p. I-393, punt 7, kif ukoll Attanasio Group, iċċitata iktar 'il fuq, punt 32 u l-ġurisprudenza ċċitata).
- 21 Skont il-ġurisprudenza tal-Qorti tal-Ġustizzja, huwa importanti wkoll li l-qorti nazzjonali tindika r-raġunijiet speċifiċi li wassluha sabiex tistaqsi lilha nfisha dwar l-interpretazzjoni tad-dritt tal-Unjoni u sabiex tqis li huwa neċessarju li tagħmel domandi preliminari lill-Qorti tal-Ġustizzja (ara, f'dan is-sens, b'mod partikolari, is-sentenza tas-6 ta' Diċembru 2005, ABNA *et*, C-453/03, C-11/04, C-12/04 u C-194/04, Ġabra p. I-10423, punt 46 u l-ġurisprudenza ċċitata, kif ukoll id-digriet tal-20 ta' Jannar 2011, Chihabi *et*, C-432/10, punt 22).
- 22 Fil-każ inezami, għandu jiġi kkonstatat li d-deċiżjoni tar-rinviju tinkludi l-punti ta' fatt u ta' dritt li jippermettu kemm lill-Qorti tal-Ġustizzja tipprovi risposti utli lill-qorti tar-rinviju kif ukoll lill-gvernijiet tal-Istati Membri u lill-partijiet interessati l-oħra jipprezentaw l-osservazzjonijiet tagħhom skont l-Artikolu 23 tal-Istatut tal-Qorti tal-Ġustizzja tal-Unjoni Ewropea. Barra minn hekk, ir-raġunijiet li wasslu lill-qorti tar-rinviju tagħmel domandi preliminari lill-Qorti tal-Ġustizzja ġew indikati b'mod ċar fid-deċiżjoni tar-rinviju.
- 23 Għaldaqstant, it-talba għal deċiżjoni preliminari hija ammissibbli.

Fuq l-ewwel domanda

- 24 Permezz tal-ewwel domanda tagħha, il-qorti tar-rinviju tistaqsi, essenzjalment, jekk, meta, skont l-Artikolu 108(3) TFUE, il-Kummissjoni tkun fetħet il-proċedura ta' investigazzjoni formali prevista fil-paragrafu 2 ta' dan l-artikolu fir-rigward ta' miżura tal-Istat mhux innotifikata li tkun fi stadju ta' implementazzjoni, qorti nazzjonali, adita b'talba għall-waqfien tal-implementazzjoni ta' din il-miżura u għall-irkupru tal-ammonti diġà mħallsa, hijiex marbuta tiddeduċi l-konsegwenzi ta' ksur eventwali tal-obbligu ta' sospensjoni tal-eżekuzzjoni tagħha.

- 25 L-Artikolu 108(3) TFUE jistabbilixxi kontroll preventiv fuq il-proġetti ta' għajjnuna ġdida (sentenzi tal-11 ta' Diċembru 1973, *Lorenz*, 120/73, Ġabra p. 1471, punt 2, kif ukoll tat-12 ta' Frar 2008, *CELF u Ministre de la Culture et de la Communication*, iktar 'il quddiem is-“sentenza CELF I”, C-199/06, Ġabra p. I-469, punt 37).
- 26 Il-prevenzjoni organizzata b'dan il-mod tipprevedi li tkun biss l-għajjnuna kompatibbli li tiġi implementata. Sabiex jintlaħaq dan l-għan, l-implementazzjoni ta' proġett ta' għajjnuna għandha tiġi ddifferita sakemm id-dubju dwar il-kompatibbiltà tiegħu jitneħħa permezz ta' decizjoni finali min-naħa tal-Kummissjoni (sentenza CELF I, iċċitata iktar 'il fuq, punt 48).
- 27 L-implementazzjoni ta' din is-sistema ta' kontroll tinvolvi, minn naħa, għall-Kummissjoni u, min-naħa l-oħra, għall-qrati nazzjonali, ir-rwoli rispettivi tagħhom li huma kumplimentari iżda distinti (ara, f'dan is-sens, is-sentenzi tal-11 ta' Lulju 1996, *SFEI et*, C-39/94, Ġabra p. I-3547, punt 41; tal-21 ta' Ottubru 2003, *van Calster et*, C-261/01 u C-262/01, Ġabra p. I-12249, punt 74, kif ukoll tal-5 ta' Ottubru 2006, *Transalpine Ölleitung in Österreich et*, C-368/04, Ġabra p. I-9957, punti 36 u 37).
- 28 Filwaqt li l-evalwazzjoni tal-kompatibbiltà ta' miżuri ta' għajjnuna mas-suq intern taqas taht il-kompetenza esklużiva tal-Kummissjoni, li hija sugġetta għal sħarriġ mill-qrati tal-Unjoni, il-qrati nazzjonali għandhom jiżguraw il-protezzjoni, sad-decizjoni finali tal-Kummissjoni, tad-drittijiet tal-individwi fil-każ ta' ksur eventwali, mill-awtoritajiet tal-Istat, tal-projbizzjoni prevista fl-Artikolu 108(3) TFUE (ara, f'dan is-sens, is-sentenzi ċċitati iktar 'il fuq *van Calster et*, punt 75, kif ukoll *Transalpine Ölleitung in Österreich et*, punt 38).
- 29 L-intervent tal-qrati nazzjonali huwa r-rizultat tal-effett dirett irrikonoxxut tal-projbizzjoni tal-implementazzjoni ta' proġetti tal-għajjnuna preskritta fl-aħhar sentenza tal-Artikolu 108(3) TFUE. F'dan ir-rigward, il-Qorti tal-Ġustizzja ppreċiżat li l-applikabbiltà immedjata tal-projbizzjoni tal-implementazzjoni msemmija f'din id-dispożizzjoni testendi għal kull għajjnuna li tkun ġiet implementata mingħajr ma kienet notifikata (sentenzi *Lorenz*, iċċitata iktar 'il fuq, punt 8; tal-21 ta' Novembru 1991, *Fédération nationale du commerce extérieur des produits alimentaires u Syndicat national des négociants et transformateurs de saumon*, iktar 'il quddiem is-“sentenza FNCE”, C-354/90, Ġabra p. I-5505, punt 11, kif ukoll *SFEI et*, iċċitata iktar 'il fuq, punt 39).
- 30 Il-qrati nazzjonali għandhom jiżguraw lill-individwi li jiġu dedotti l-konsegwenzi kollha ta' ksur tal-aħhar sentenza tal-Artikolu 108(3) TFUE, skont id-dritt nazzjonali tagħhom, fir-rigward kemm tal-validità tal-atti ta' implementazzjoni kif ukoll tal-irkupru tas-sostenn finanzjarju mogħti bi ksur ta' din id-dispożizzjoni jew ta' miżuri provvizorji eventwali (sentenzi ċċitati iktar 'il fuq *FNCE*, punt 12, kif ukoll *SFEI et*, punt 40).
- 31 L-għan tal-involvement tal-qrati nazzjonali huwa, għalhekk, li jadottaw il-miżuri xierqa sabiex tiġi rrimedjata l-illegalità tal-implementazzjoni tal-għajjnuna, sabiex il-benefiċjarju ma jibqax ikollu tali għajjnuna għad-dispożizzjoni libera tiegħu matul iż-żmien li jkun għad baqa' sad-decizjoni tal-Kummissjoni (sentenza tal-11 ta' Marzu 2010, *CELF u ministre de la Culture et de la Communication*, imsejha “*CELF II*”, C-1/09, Ġabra p. I-2099, punt 30).
- 32 Il-ftuħ mill-Kummissjoni tal-proċedura ta' investigazzjoni formali prevista fl-Artikolu 108(2) TFUE ma tistax għalhekk teżonera lill-qrati nazzjonali mill-obbligu tagħhom li jipproteġu d-drittijiet tal-individwi fil-konfront ta' ksur eventwali tal-Artikolu 108(3) TFUE (sentenza *SFEI et*, iċċitata iktar 'il fuq, punt 44).
- 33 Madankollu, il-portata ta' dan l-obbligu tista' tvarja skont jekk il-Kummissjoni tkunx fetħet il-proċedura ta' investigazzjoni formali fir-rigward tal-miżura inkwistjoni fil-kawża quddiem il-qorti nazzjonali.

- 34 Fil-każ li l-Kummissjoni ma tkunx għadha fethet il-proċedura ta' investigazzjoni formali u ma tkunx għalhekk ippronunzjat ruħha fuq il-kwistjoni ta' jekk il-miżuri eżaminati jistgħux jikkostitwixxu għajjnuna mill-Istat, il-qrati nazzjonali, meta aditi b'talba sabiex jiġu dedotti l-konsegwenzi ta' ksur eventwali tal-aħħar sentenza tal-Artikolu 108(3) TFUE, jista' jkollhom jinterpretaw u japplikaw il-kuncett ta' għajjnuna bil-għan li jiddeterminaw jekk dawn tal-aħħar kellhomx jiġu nnotifikati lill-Kummissjoni (ara, f'dan is-sens, is-sentenza SFEI *et*, iċċitata iktar 'il fuq, punti 49 u 53 u kif ukoll il-punt 1 tad-dispożittiv). Huwa wkoll il-kompitu tagħhom li jivverifikaw, b'mod partikolari, jekk il-miżura inkwistjoni tikkostitwixxix vantaġġ u jekk din hijiex selettiva, jiġifieri jekk din tiffavorixxix ċerti imprizi jew ċerti produttori fis-sens tal-Artikolu 107(1) TFUE (sentenza Transalpine Ölleitung in Österreich *et*, iċċitata iktar 'il fuq, punt 39).
- 35 Fil-fatt, l-obbligu ta' notifika u l-projbizzjoni tal-implementazzjoni previsti fl-Artikolu 108(3) TFUE jikkonċernaw il-proġetti li jistgħu jiġu kklassifikati bhala għajjnuna mill-Istat fis-sens tal-Artikolu 107(1) TFUE. Għaldaqstant, qabel ma jiddeduċu l-konsegwenzi ta' ksur eventwali tal-aħħar sentenza tal-Artikolu 108(3) TFUE, il-qrati nazzjonali għadhom qabelxejn jiddeciedu l-kwistjoni ta' jekk il-miżuri inkwistjoni jikkostitwixxux għajjnuna mill-Istat.
- 36 Fil-każ li l-Kummissjoni tkun diġà fethet il-proċedura ta' investigazzjoni formali prevista fl-Artikolu 108(2) TFUE, għandu jiġi eżaminat liema huma l-miżuri li għandhom jittiehdu mill-qrati nazzjonali.
- 37 Filwaqt li huwa veru li l-evalwazzjonijiet magħmula fid-deċizzjoni li tinfetaħ il-proċedura ta' investigazzjoni formali huma ta' natura preliminari, dan il-fatt ma jimplikax li din ma għandhiex effetti legali.
- 38 F'dan ir-rigward, għandu jiġi enfasizzat li, fil-każ li l-qrati nazzjonali jkunu jistgħu jqisu li miżura ma tikkostitwixxix għajjnuna fis-sens tal-Artikolu 107(1) TFUE u, għaldaqstant, ma jissospendux l-implementazzjoni tagħha, meta l-Kummissjoni tkun ikkonstatat, fid-deċizzjoni tagħha li tiftaħ il-proċedura ta' investigazzjoni formali, li din il-miżura jista' jkollha elementi ta' għajjnuna, l-effettività tal-Artikolu 108(3) TFUE tiġi ppreġudikata.
- 39 Fil-fatt, minn naħa, jekk l-evalwazzjoni preliminari tan-natura ta' għajjnuna tal-miżura inkwistjoni, magħmula fid-deċizzjoni li tinfetaħ il-proċedura ta' investigazzjoni formali, tiġi eventualment ikkonfermata fid-deċizzjoni finali tal-Kummissjoni, il-qrati nazzjonali jkunu naqsu milli jwettqu l-obbligu tagħhom, taħt l-Artikoli 108(3) TFUE u 3 tar-Regolament Nru 659/1999, li jissospendu l-implementazzjoni ta' kull proġett ta' għajjnuna sal-adozzjoni tad-deċizzjoni tal-Kummissjoni dwar il-kompatibbiltà ta' dan il-proġett mas-suq intern.
- 40 Min-naħa l-oħra, anki jekk, fid-deċizzjoni finali tagħha, il-Kummissjoni kellha tikkonkludi li ma kienx hemm elementi ta' għajjnuna, l-għan ta' prevenzjoni li huwa l-baži tas-sistema ta' kontroll tal-għajjnuna mill-Istat stabbilit mit-Trattat FUE u msemmi fil-punti 25 u 26 ta' din is-sentenza jipprevedi li, wara d-dubju mqajjem fid-deċizzjoni li tinfetaħ il-proċedura ta' investigazzjoni formali fir-rigward tan-natura ta' għajjnuna ta' din il-miżura u l-kompatibbiltà tagħha mas-suq intern, l-implementazzjoni tagħha għandha tiġi ddifferita sakemm dan id-dubju jitneħħa permezz tad-deċizzjoni finali tal-Kummissjoni.
- 41 Għandu wkoll jiġi enfasizzat li l-applikazzjoni tar-regoli tal-Unjoni fil-qasam tal-għajjnuna mill-Istat hija bbażata fuq obbligu ta' kooperazzjoni leali bejn, minn naħa, il-qrati nazzjonali, u, min-naħa l-oħra, il-Kummissjoni u l-qrati tal-Unjoni, li fil-kuntest tiegħu kull waħda minnhom taġixxi skont ir-rwol mogħti lilha mit-Trattat. Fl-ambitu ta' din il-kooperazzjoni, il-qrati nazzjonali għandhom jiehdu kull miżura ġenerali jew partikolari xierqa sabiex jiżguraw l-implementazzjoni tal-obbligi li joħroġu mid-drift tal-Unjoni u joqogħdu lura minn dawk li jistgħu jqiegħdu f'perikolu l-kisba tal-għanijiet tat-Trattat, kif joħroġ mill-Artikolu 4(3) TUE. Għalhekk, il-qrati nazzjonali għandhom, b'mod partikolari, joqogħdu lura milli jiehdu deċizzjonijiet li jmorru kontra deċizzjoni tal-Kummissjoni, anki jekk din tkun ta' natura provvizorja.

- 42 Konsegwentement, meta l-Kummissjoni tkun fetħet il-proċedura ta' investigazzjoni formali fir-rigward ta' miżura fi stadju ta' implementazzjoni, il-qorti nazzjonali huma obbligati li jadottaw il-miżuri kollha neċessarji sabiex jiġu dedotti l-konsegwenzi ta' ksur eventwali tal-obbligu ta' sospensjoni tal-implementazzjoni ta' din il-miżura.
- 43 Għal dan il-għan, il-qorti nazzjonali jistgħu jiddeċiedu li jissospendu l-implementazzjoni tal-miżura inkwistjoni u li jordnaw l-irkupru tal-ammonti diġà mħallsa. Huma jistgħu wkoll jiddeċiedu li jordnaw miżuri provviżorji sabiex jissalvagwardjaw, minn naħa, l-interessi tal-partijiet ikkonċernati u, min-naħa l-oħra, l-effettività tad-deċiżjoni tal-Kummissjoni li tiftaħ il-proċedura ta' investigazzjoni formali.
- 44 Meta dawn ikollhom dubji dwar jekk il-miżura inkwistjoni tikkostitwixxix għajjnuna mill-Istat fis-sens tal-Artikolu 107(1) TFUE jew dwar il-validità jew l-interpretazzjoni tad-deċiżjoni li tinftaħ il-proċedura ta' investigazzjoni formali, il-qorti nazzjonali jistgħu, minn naħa, jitolbu lill-Kummissjoni għal kjarifiki u, min-naħa l-oħra, huma jistgħu jew għandhom, skont it-tieni u t-tielet paragrafi tal-Artikolu 267 TFUE, kif interpretati mill-Qorti tal-Ġustizzja, iressqu domanda preliminari quddiem il-Qorti tal-Ġustizzja (ara, f'dan is-sens, fir-rigward tar-rinviji għal deċiżjoni preliminari dwar evalwazzjoni tal-validità fil-qasam tal-għajjnuna mill-Istat, is-sentenza tal-10 ta' Jannar 2006, Cassa di Risparmio di Firenze *et*, C-222/04, Ġabra p. I-289, punti 72 sa 74).
- 45 Fid-dawl tal-kunsiderazzjonijiet kollha preċedenti, hemm lok li għall-ewwel domanda tingħata r-risposta li:
- Meta, skont l-Artikolu 108(3) TFUE, il-Kummissjoni tkun fetħet il-proċedura ta' investigazzjoni formali prevista fil-paragrafu 2 tal-istess artikolu fir-rigward ta' miżura mhux notifikata li tkun fi stadju ta' implementazzjoni, qorti nazzjonali, adita b'talba għall-waqfien tal-implementazzjoni ta' din il-miżura u għall-irkupru tal-ammonti diġà mħallsa, hija marbuta tadotta l-miżuri kollha neċessarji sabiex tiddeuċi l-konsegwenzi ta' ksur eventwali tal-obbligu ta' sospensjoni tal-implementazzjoni tal-istess miżura.
 - Għal dan il-għan, il-qorti nazzjonali tista' tiddeċiedi li tissospendi l-implementazzjoni tal-miżura inkwistjoni u li tordna l-irkupru tal-ammonti diġà mħallsa. Hija tista' tiddeċiedi wkoll li tordna miżuri provviżorji sabiex tissalvagwardja, minn naħa, l-interessi tal-partijiet ikkonċernati, u, min-naħa l-oħra, l-effettività tad-deċiżjoni tal-Kummissjoni li tiftaħ il-proċedura ta' investigazzjoni formali.
 - Meta l-qorti nazzjonali jkollha dubji fuq il-punt dwar jekk il-miżura inkwistjoni tikkostitwixxix għajjnuna mill-Istat fis-sens tal-Artikolu 107(1) TFUE jew fir-rigward tal-validità jew l-interpretazzjoni tad-deċiżjoni li tinftaħ il-proċedura ta' investigazzjoni formali, hija tista', minn naħa, titlob lill-Kummissjoni kjarifiki, u, min-naħa l-oħra, hija tista' jew għandha, skont it-tieni u t-tielet paragrafi tal-Artikolu 267 TFUE, tagħmel domanda preliminari lill-Qorti tal-Ġustizzja.

Fuq it-tieni u t-tielet domandi

- 46 Fid-dawl tar-risposta mogħtija għall-ewwel domanda, ma hemmx hteieġa li tingħata risposta għat-tieni u għat-tielet domandi.

Fuq l-ispejjeż

- 47 Peress li l-proċedura għandha, fir-rigward tal-partijiet fil-kawża prinċipali, in-natura ta' kwistjoni mqajma quddiem il-qorti tar-rinviju, hija dik il-qorti li għandha tiddeċiedi fuq l-ispejjeż. L-ispejjeż sostnuti għas-sottomissjoni tal-osservazzjonijiet lill-Qorti tal-Ġustizzja, barra dawk tal-imsemmija partijiet, ma jistgħux jithallsu lura.

Ghal dawn il-motivi, Il-Qorti tal-Ġustizzja (It-Tieni Awla) taqta' u tiddeċiedi:

Meta, skont l-Artikolu 108(3) TFUE, il-Kummissjoni tkun fethet il-proċedura ta' investigazzjoni formali prevista fil-paragrafu 2 tal-istess artikolu fir-rigward ta' mizura mhux notifikata li tkun fi stadju ta' implementazzjoni, qorti nazzjonali, adita b'talba għall-waqfien tal-implementazzjoni ta' din il-mizura u għall-irkupru tal-ammonti diġà mħallsa, hija marbuta tadotta l-mizuri kollha neċessarji sabiex tiddeduċi l-konsegwenzi ta' ksur eventwali tal-obbligu ta' sospensjoni tal-implementazzjoni tal-istess mizura.

Ghal dan il-għan, il-qorti nazzjonali tista' tiddeċiedi li tissospendi l-implementazzjoni tal-mizura inkwistjoni u li tordna l-irkupru tal-ammonti diġà mħallsa. Hija tista' tiddeċiedi wkoll li tordna mizuri provvizorji sabiex tissalvagwardja, minn naħa, l-interessi tal-partijiet ikkonċernati, u, min-naħa l-oħra, l-effettività tad-deċiżjoni tal-Kummissjoni Ewropea li tiftah il-proċedura ta' investigazzjoni formali.

Meta l-qorti nazzjonali jkollha dubji fuq il-punt dwar jekk il-mizura inkwistjoni tikkostitwixxix għajnunna mill-Istat fis-sens tal-Artikolu 107(1) TFUE jew fir-rigward tal-validità jew l-interpretazzjoni tad-deċiżjoni li tinfetħ il-proċedura ta' investigazzjoni formali, hija tista', minn naħa, titlob lill-Kummissjoni Ewropea kjarifiki, u, min-naħa l-oħra, hija tista' jew għandha, skont it-tieni u t-tielet paragrafi tal-Artikolu 267 TFUE, tagħmel domanda preliminari lill-Qorti tal-Ġustizzja tal-Unjoni Ewropea.

Firem